

0340

Renata Siemieńska
Jerzy Wiatr

WIEDZA O POLITYCE A PERCEPCJA WŁASNEJ ROLI

W literaturze socjologicznej i politologicznej poświęconej kulturze politycznej¹ podnosi się zawsze, że zainteresowanie polityką i wiedza o polityce wiążą się w pewien sposób z percepcją systemu politycznego, a w szczególności z percepcją własnej roli w tym systemie. Niezależnie od wpływu innych czynników, od których zależeć może poziom wiedzy o polityce, im silniej odczuwa się własną rolę w systemie politycznym jako ważną, mającą znaczenie, liczącą się, tym bardziej jest się skłonny poszukiwać informacji politycznych, a w konsekwencji - tym pełniejszą wiedzę o sprawach politycznych posiada się. Równocześnie jednak istnieje i inny kierunek zależności. Ci, którzy - z racji wykształcenia, dostępu do źródeł informacji, statusu materialnego itp. - posiadają większą wiedzę^o polityce, są bardziej skłonni do uznania się za kompetentnych politycznie obywateli. Wiedza o polityce może być, hipotetycznie ujmując, traktowana zarówno jako konsekwencja, jak i jako przyczyna wysokiego poczucia obywatelskiej kompetencji. Jak sprawy się rzeczywiście mają, to zagadnienie wymagające analizy empirycznej. Podejmując we współpracy z Ośrodkiem Badania Opinii i Studiów Programowych PRiTV badanie na temat wiedzy politycznej społeczeństwa polskiego chcieliśmy zbliżyć się w drodze empirycznej do poznania tego zagadnienia. Zarazem chodziło nam i o to, by powtarzając niektóre pytania z wcześniejszego o dziesięć lat badania z roku 1966, uzyskać możliwość porównań

w czasie². To ostatnie możliwe jest jednak tylko w niewielkim stopniu, gdyż badanie z roku 1966 ograniczało się do populacji wybranych miast i z tego względu nie może być z pełnym zaufaniem porównywane z badaniem ogólnopolskim.

Rozważając zagadnienie wiedzy politycznej liczymy się z tym, że zakres posiadanej wiedzy o polityce bynajmniej nie musi być dobrym wskaźnikiem ogólnego poziomu intelektualnego. Istnieje wielu ludzi o szerokich horyzontach myślowych i dużej wiedzy, którzy polityką po prostu się nie interesują. Byłoby rzeczą interesującą zbadać - czego jednak nie zrobiliśmy w tej analizie - w jakiej mierze zainteresowania polityką i wiedza o niej skorelowane są z zainteresowaniami dotyczącymi innych dziedzin życia. Tak czy inaczej, nie ma podstaw, by brak zainteresowań politycznych jednostki traktować zawsze jako jej osobistą słabość. Natomiast z punktu widzenia właściwego funkcjonowania systemu demokracji socjalistycznej sprawa przedstawia się inaczej. System ten wymaga aktywnego, świadomego udziału obywateli w rozwiązywaniu spraw publicznych. Z tego też względu jedną z przesłanek jego właściwego funkcjonowania jest wysoki stopień zaangażowania, wiedzy i poczucia własnej obywatelskiej kompetencji szerokich mas narodu. Gdy uwzględnia się związek istniejący między szansami rozwoju i pogłębiania demokracji socjalistycznej a stanem kultury politycznej, dostrzega się nie tylko teoretyczne, lecz również praktyczne znaczenie badań nad podjętą przez nas problematyką³.

1. Charakterystyka badań

Referowane w dalszej części pracy, wyniki zostały uzyskane w dwóch sondażach opinii przeprowadzonych w maju 1975r. oraz, uzupełniająco, w związku z wyborami, w marcu 1976 r. - dzięki uprzejmości OBCP i SP przy PR i TV. Badania przeprowadzono na reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej liczącej w obu przypadkach po około 1000 osób.

Pierwsze z wymienionych badań objęło 947 osób, w tym ponad połowę /54,2%/ kobiet, informatorów w wieku od 16 do 60 i więcej lat, o bardzo różnym wykształceniu /od niepełnego podstawowego do wyższego ukończonego/, czynnych zawodowo /71,2%/ i nie pracujących. W skład badanej zbiorowości wchodziły osoby należące do różnych kategorii społeczno-zawodowych /25,4% rolników, 11,0% robotników niewykwalifikowanych, 38,5% robotników wykwalifikowanych, 19,4% pracowników umysłowych bez wyższego wykształcenia oraz 4,2% pracowników umysłowych z wyższym wykształceniem/, mieszkańcy wsi /46,8%/ oraz miast różnej wielkości: od poniżej 10 tysięcy do ponad 100 tysięcy /mieszkający w miastach liczących ponad 100 tysięcy stanowili 23,8% ogółu populacji/. Ankietowani różnili się także stopniem aktywności społeczno-politycznej: 33,0% należało do organizacji o charakterze politycznym bądź polityczno-społecznym /9,7% do PZPR, 7,4% do organizacji młodzieżowych, 1,3% do ZBOWiD-u itd./; ok.7% sprawowało funkcje w jakichś organizacjach.

Drugie ze wspomnianych badań objęło zbiorowość podobnej wielkości /938 osób/, a jej skład nie odbiegał w sposób istotny od struktury wyżej omówionej populacji.

Ze względu na to, iż głównie prezentować będziemy rezultaty badań przeprowadzonych w 1975 r. szerzej omówimy konstrukcję użytej wówczas ankiety i sposób jej opracowania.

Pytania ankiety oprócz jednego, w którym chodziło o ocenę własnych kompetencji politycznych przez informatorów, dotyczyły poziomu wiedzy politycznej w kwestiach związanych bezpośrednio z Polską oraz ze stosunkami międzynarodowymi. Pytania, przy pomocy których ustalano stopień poinformowania o sprawach polskich różniły się częściowo swym charakterem od pytań dotyczących kwestii międzynarodowych, a mianowicie sprawdzały one nie tylko znajomość polityków, instytucji czy faktów posiadających znaczenie polityczne, lecz także pewnych aspektów funkcjonowania polskiego systemu politycznego /np. umiejętność podania instytucji uprawnionych do wydawania określonych decyzji/.

Ze względu na odmienny charakter pytań sporządzono kilka skal wiedzy politycznej.

Skala I - obejmuje 14 pytań, pozwalających stwierdzić czy respondenci znają polskich i zagranicznych polityków /zajmowane przez nich aktualnie stanowiska i kraje, których są obywatelami/.

Skala II - zawiera 8 pytań wskazujących na chociażby powierzchowną, całkowicie formalną wiedzę o kilku polskich i międzynarodowych organizacjach; zadaniem informatorów było rozszyfrowanie skrótów podanych w ankiecie.

Skala III - składa się z 9 pytań dotyczących uprawnień różnych polskich instytucji, jeśli chodzi o mianowanie na stanowiska ministra, sędziego wojewódzkiego, dyrektora zakładu

przemysłowego, członka Polskiej Akademii Nauk oraz prawa decydowania o takich sprawach, jak uchwalenie planu gospodarczego kraju, wprowadzenie podwyżek płac, wydawanie nakazu aresztowania, wydawanie licencji na prowadzenie zakładu usługowego oraz wprowadzenie przerwy obiadowej w sklepach.

Skala IV - dotyczyła znajomości geografii politycznej Afryki.

Skala V - wiedzy o tym, które kraje posiadają broń atomową.

Poza tym zostały skonstruowane trzy syntetyczne skale wiedzy politycznej, które obejmowały - uporządkowane według odmiennej zasady - pytania wchodzące w skład wymienionych poprzednio skal oraz inne, w nich nie ujęte /jak np. pytanie dotyczące systemu partyjnego Polski czy wiedzy o stronach walczących w Indochinach/. Są to:

Skala A mierzy ogólnie zakres wiedzy politycznej w sprawach polskich i międzynarodowych.

Skala B ukazuje stopień poinformowania w kwestiach polskich, natomiast skala C - w sprawach międzynarodowych.

Wprowadzenie w naszej analizie skal wiedzy politycznej służy temu, by w sposób syntetyczny porównywać poziom wiedzy oraz badać zależność między poziomem wiedzy a innymi zmiennymi. Zdajemy sobie oczywiście sprawę z tego, że tak skonstruowane skale mają charakter konwencjonalny, to jest, że nie mierzą one jakichś niezależnie od badacza istniejących wymiarów wiedzy politycznej, lecz jedynie stan wiedzy w arbitralnie przez nas dobranych sferach. Nie wykluczamy możliwości uzyskania innych

wyników przy zastosowaniu innych skal, ale nie widzimy w chwili obecnej drogi, którą należałoby pójść dla wyeliminowania tej trudności metodologicznej.

2. Wiedza o polityce

Podając badanie nad stanem wiedzy politycznej społeczeństwą polskiego chcieliśmy: 1/ ustalić, jak dalece społeczeństwo nasze orientuje się w zagadnieniach politycznych - tak wewnętrznych, jak międzynarodowych; 2/ zbadać związki istniejące między stopniem poinformowania o polityce a zmiennymi demograficznymi, socjologicznymi charakteryzującymi badanych; 3/ zbadać zależność między wiedzą o polityce a percepcją własnej roli jako obywatela. W tej części obecnych rozważań zatrzymamy się na dwóch pierwszych kwestiach, zostawiając sprawę trzecią do następnego rozdziału.

Trudność, jaka nasuwa się, gdy chcemy ocenić wiedzę o polityce wykazaną przez badanych polega na tym, że nie istnieje obiektywny miernik wiedzy. Pytania naszej ankiety skonstruowane były tak właśnie, by różnicowały informatorów, a więc by nie były ani zbyt łatwe, ani zbyt trudne. Odpowiedź na pytanie, czy społeczeństwo nasze jest dobrze, czy źle poinformowane, może więc być tylko pośrednia, gdy na przykład dokonuje się porównań międzynarodowych. Porównania takie wymagają jednak stosowania identycznych lub ekwiwalentnych pytań, gdyż w przeciwnym wypadku nie wiemy, czy porównujemy porównywalne zjawiska.

Z tych względów ograniczamy się do ogólnego przedstawienia stanu poinformowania według poszczególnych skal /patrz tabela 1/. Pierwszą uwagą, którą można sformułować, jest stwier-

żenie znacznych różnic stopnia poinformowania w zależności od skali. Tak więc w skali I dotyczącej wiedzy o politykach polskich i obcych średni stopień poinformowania wynosi nieco ponad połowę możliwych do uzyskania punktów /7,42 na 14 możliwych/, co ocenić należy jako dość wysokie poinformowanie. Podobnie, a nawet jeszcze korzystniej kształtuje się znajomość skrótów oznaczających organizacje /5,11 punktów na 8 możliwych/. W badaniu z roku 1966 zastosowane zostały podobne pytania i odpowiedzi również wypadły dla wiedzy informatorów polskich korzystnie. Obraz ulega jednak zmianie, gdy przechodzimy do skali III dotyczącej zakresu uprawnień poszczególnych ^{instytucji} informacji. Średni stan poinformowania jest tu znacznie niższy niż w obu poprzednich skalach /2,32 punktów na 8 możliwych, a więc w przybliżeniu zaledwie jedna trzecia możliwej do zaprezentowania wiedzy/. W skalach IV i V odpowiedzi również wskazują o słabym poinformowaniu, gdyż średni wskaźnik kształtuje się znacznie poniżej tego, który oznaczałby udzielenie odpowiedzi w połowie prawdziwych /2,33 punktów w skali IV, gdzie maksimum poinformowania wyrażało się 1, a minimum 4; 3,14 punktów w skali V przy maksimum=1 i minimum=5/. Stosując syntetyczne skale A, B, C otrzymujemy obraz przeciętnego średniego poinformowania badanych. We wszystkich tych skalach średni stopień poinformowania kształtuje się nieznacznie poniżej połowy możliwych do uzyskania punktów: 15,26 na 36 możliwych w skali A mierzącej ogólny stan wiedzy o polityce polskiej i międzynarodowej, 9,31 na 20 możliwych w skali B mierzącej stan wiedzy o polityce polskiej i 7,13 na 16 punktów możliwych w skali C o polityce międzynarodowej.

Bez porównań międzynarodowych operujących takimi samymi skalami nie możemy określić informatorów polskich ani jako szczególnie dobrze, ani jako szczególnie źle poinformowanych. W każdym jednak razie wydaje się, że - biorąc pod uwagę stopień trudności skal - ogólny stan poinformowania uznać należy za niezbyt wysoki, choć nie skłaniający do wniosków zupełnie pesymistycznych.

Rozpatrując stan poinformowania z punktu widzenia podziału informatorów na tych, którzy odpowiedzieli bardzo dobrze, dobrze, średnio czy źle na pytania quizu otrzymujemy obraz bardziej wyrazisty. Dla porównania posłużyliśmy się - jako najbardziej syntetyczną - skalą A ustalając arbitralnie, że za bardzo dobrze poinformowanych uznamy tych, którzy prawidłowo odpowiedzieli na co najmniej 30 pytań spośród 34 pytań uwzględnionych w skali, za dobrze poinformowanych - tych, którzy prawidłowo odpowiedzieli na 20-29 pytań, za średnio poinformowanych - tych, którzy prawidłowo odpowiedzieli na 10-19 pytań, za źle poinformowanych - tych, którzy odpowiedzieli prawidłowo na 1-9 pytań i za całkowicie niepoinformowanych - tych, którzy nie odpowiedzieli na ani jedno pytanie. Otrzymujemy następujący syntetyczny obraz rozkładu stopnia poinformowania w populacji badanej w 1975 r.:

bardzo dobrze poinformowani	- 1,99%
dobrze poinformowani	- 30,06%
średnio poinformowani	- 39,14%
źle poinformowani	- 25,61%
całkowicie niepoinformowani	- 3,06%

Przy całej umowności zastosowanych tu nazw mamy wrażenie, że taki podział procentowy można uznać za charakterystyczny dla społeczeństwa polskiego. Oznaczałoby to, iż jedna trzecia tego społeczeństwa posiada dobrą lub bardzo dobrą wiedzę o polityce, a ponad 70% wiedzę co najmniej średnią. Nie jest to, jak sądzimy, stan zły, choć z pewnością wymaga dalszej pracy zmierzającej do podniesienia poziomu wiedzy politycznej społeczeństwa.

Przechodzimy obecnie do analizy stanu wiedzy o polityce z punktu widzenia zależności stanu wiedzy od cech demograficznych i socjologicznych badanych, a mianowicie od płci, wieku, wykształcenia, przynależności społecznej, miejsca zamieszkania /wieś - miasto/, przynależności do partii, stronnictw i organizacji społecznych oraz funkcji w tych organizacjach.

Płeć jako czynnik różnicujący wiedzę polityczną. Kobiety słabiej orientują się w polityce i to zarówno jeśli chodzi o kwestie polskie jak i międzynarodowe. Tabela 1 pokazuje średni poziom wiedzy politycznej kobiet i mężczyzn mierzone przy pomocy wymienionych uprzednio skal. Ze względu na oczywiste braki średniej jako źródła informacji o rozkładzie cechy /tzn. stopnia poinformowania w kwestiach politycznych/ należy dodać, iż porównanie odsetków mężczyzn i kobiet obliczanych dla kolejnych przedziałów poziomu wiedzy politycznej pokazuje, iż: 1/ w przypadku wszystkich skal liczba kobiet, nie posiadających żadnej wiedzy w zakresie objętym pytaniami /brak chociażby jednej poprawnej odpowiedzi/, jest wyższa niż wśród mężczyzn; 2/ proporcje te kształtują się niejednakowo w przypadku poszczególnych skal: omawiana kategoria - najgorzej poinformowani - np.

jest dwukrotnie bardziej liczna wśród kobiet niż wśród mężczyzn, jeśli chodzi o wiedzę o politykach polskich i zagranicznych /skala I/, znajomość uprawnień /skala III/ oraz syntetyczne skale: ogólnego poziomu wiedzy politycznej /A/, wiedzy w kwestiach polskich /B/ i wiedzy w sprawach międzynarodowych /C/. Większa różnica w odsetkach kobiet i mężczyzn nie dysponujących żadną wiedzą występuje w przypadku umiejętności rozszyfrowania skrótów organizacji polskich i międzynarodowych /II/: trzykrotnie więcej kobiet niż mężczyzn nie umiało udzielić chociażby jednej prawidłowej odpowiedzi.

Analiza drugiego "krańca" skali pokazuje, iż odsetki mężczyzn, którzy udzielili całkowicie poprawnej odpowiedzi, są w przeważającej liczbie przypadków dwukrotnie wyższe niż kobiet, z wyjątkiem skal dotyczących znajomości geografii politycznej Afryki oraz uprawnień decydenckich, gdzie różnice były mniejsze.

Wiek powinien różnicować badanych bardzo silnie, a to z uwagi na zakres doświadczeń politycznych starszego pokolenia, zaś lepszą edukację odebraną przez pokolenie młodsze z drugiej strony. Tablica 6 pokazuje stan wiedzy politycznej według grup wieku. Z obrazu tego wynika, iż najlepiej poinformowane są roczniki młode, wychowane już w Polsce Ludowej. Nieco niższe poinformowanie najmłodszej grupy wieku tłumaczy się zapewne mniejszą dojrzałością, a więc i mniejszymi zainteresowaniami ogólnopolitycznymi, podczas gdy wyraźnie niższe poinformowanie ludzi starszych odzwierciedla niższy stan wykształcenia tych kategorii wieku. W sumie jednak różnice są niewielkie, mniejsze niż można byłoby tego oczekiwać.

Wykształcenie różnicuje znacznie silniej niż płeć i wiek poziom wiedzy politycznej. Tabela 3 pokazuje średni stopień poinformowania w poszczególnych grupach wykształcenia. Istnieje wyraźny pozytywny związek pomiędzy wiedzą polityczną a wykształceniem: im wyższe wykształcenie tym wyższa wiedza polityczna, przy czym różnice w poziomie wiedzy występują z różnym natężeniem w przypadku poszczególnych skal. Porównanie kategorii osób o najniższym wykształceniu /niepełnym podstawowym/ i najwyższym /nieukończonym i ukończonym wyższym/ pokazuje, iż informatorzy ci posiadają najbardziej zbliżoną wiedzę, gdy chodzi o umiejętność podania krajów mających broń atomową /skala V/. Średnia znajomość polityków /skala I/, umiejętność rozszyfrowania skrótów /skala II/ jest dwukrotnie wyższa wśród osób z wyższym wykształceniem niż wśród osób z niepełnym podstawowym. Różnice średnich są jeszcze większe /mniej więcej stosunek 1:3/ w przypadku skali dotyczącej uprawnień decydenckich /skala III/ oraz skal ogólnej wiedzy w kwestiach politycznych /skala A/, poinformowana w kwestiach polskich /skala B/ i międzynarodowych /skala C/.

Wśród osób mających wyższe wykształcenie nie zdarzyło się by ktokolwiek nie dał ani jednej poprawnej odpowiedzi w przypadku którejkolwiek ze skal, podczas gdy odpowiedni odsetek wśród informatorów z niepełnym podstawowym wykształceniem sięgał niekiedy /np. gdy chodziło o rozszyfrowanie skrótów/ ponad 40%.

Analiza skal syntetycznych /A, B, C/ pokazała również, iż całkowity brak wiedzy politycznej częściej obserwuje się w przypadku spraw międzynarodowych niż polskich.

Porównanie górnych ćwiartek /najwyższy stopień poinformowania/ w skalach B i C pokazało, iż poziom wiedzy w kwestiach polskich był niższy, zarówno wśród osób z niepełną szkołą podstawową /1,38% znalazło się w tej kategorii/ jak i wśród informatorów mających wyższe wykształcenie /53,3%/, podczas gdy odpowiednie odsetki w przypadku skali C, dotyczącej spraw międzynarodowych, wynosiły 3,45% i 73,3%. Przytoczone dane świadczą o innym rozkładzie wiedzy w kwestiach polskich i międzynarodowych; o relatywnie mniejszym zróżnicowaniu w pierwszym przypadku, a głębszej dyferencjacji - w drugim, a więc o większym znaczeniu wykształcenia szkolnego dla uzyskania wiedzy o sprawach międzynarodowych.

Zależność pomiędzy wykształceniem a poziomem wiedzy politycznej ma charakter nieliniowy: stosunkowo większe różnice obserwuje się pomiędzy osobami mającymi niepełne wykształcenie podstawowe a posiadającymi ukończoną szkołę podstawową niż np. między absolwentami szkół średnich i osobami, które studiuwały.

Tabela 4 pokazuje zróżnicowanie stopnia poinformowania o polityce w zależności od przynależności społecznej badanego. Kolejność poinformowania według przynależności społecznej przedstawia się - przy uderzającej jednolitości między skalami - następująco: najmniej poinformowani są robotnicy niekwalifikowani, potem idą kolejno rolnicy, robotnicy kwalifikowani, pracownicy umysłowi bez wyższego wykształcenia, członkowie innych grup społecznych, wreszcie pracownicy umysłowi z wyższym wykształceniem. Sugeruje to, że nie tyle przynależność społeczna, co związane z nią wykształcenie różnicuje - jak można było

zresztą zakładać - stan wiedzy o polityce.

Inaczej nieco wygląda obraz, gdy uwzględniamy miejsce zamieszkania /por. tabela 5/. Różnica podstawowa występuje między wsią a miastem, zwłaszcza dużym miastem /choć różnice między poszczególnymi typami miast nie są wielkie/. Gdy idzie o w pełni lub niemal w pełni poprawne odpowiedzi, wielkie miasta górują nad wsią ponad dwukrotnie, a w niektórych skalach trzy- i czterokrotnie. Tak np. w skali mierzącej znajomość polityków polskich i obcych na wsi poprawnych odpowiedzi udzieliło 1,35% badanych - w miastach o ludności powyżej 100 tysięcy - 4,44%. W skali mierzącej znajomość skrótów oznaczających instytucje odpowiednie procenty wynosiły: dla wsi 13,86, dla miast powyżej 100 tysięcy - 31,11. W skali III dotyczącej kompetencji instytucji, gdzie w pełni poprawnych odpowiedzi było w ogóle mało, w dużych miastach było ich czterokrotnie więcej niż na wsi /0,88% wobec 0,21%/. Podobnie przedstawia się sprawa w innych skalach. Zarazem na wsi dwukrotnie lub częściej niż w dużych miastach udzielano odpowiedzi całkowicie nieprawidłowych. Ogólnie więc powiedzieć można, że podział na miasto i wieś jest w naszych warunkach tym zróżnicowaniem społecznym, które najsilniej warunkuje poziom wiedzy politycznej.

W analizie naszej uwzględniliśmy również zależności stanu wiedzy politycznej od przynależności do partii i organizacji społeczno-politycznych /Tabela 6/ oraz od pełnionych w nich funkcji /Tabela 7/. Wyniki tej analizy są o tyle mało interesujące, iż potwierdzają one dającą się hipotetycznie założyć zależność. Przynależność organizacyjna - zwłaszcza do

PZPR - i pełnienie funkcji organizacyjnej wiąże się z wyższym stanem wiedzy politycznej. Nie jesteśmy jednakże w stanie w ramach posiadanych danych ustalić kierunku tej zależności, to jest stwierdzić, czy ludzie zaangażowani organizacyjnie częściej zdobywają wiedzę polityczną, czy też wyższy poziom już posiadanej wiedzy stanowi okoliczność skłaniającą do wstąpienia do partii lub organizacji i do podjęcia się w ich ramach pełnienia funkcji. Prawdopodobne wydaje się, że działają obie te zależności.

W związku z wyborami do Sejmu i Rad Narodowych w 1976r. OBCPiSP PRiTV przeprowadził badanie, w którym również pojawiły się pytania dotyczące stopnia wiedzy o strukturze i uprawnieniach organów władzy terenowej. Wiedza o tych zagadnieniach kształtowała się podobnie, jak w naszym badaniu z 1975 r. Tak więc wieś okazała się znów gorzej poinformowana od miasta. Np. w pytaniu dotyczącym tego, kto we władzach terenowych pełni zadania ustawodawczo-kontrolne informatorzy wiejscy udzielili prawidłowych odpowiedzi w 36,8%, mieszkańcy miast poniżej 20 tys. mieszkańców - w 45,9%, mieszkańcy miast od 20 do 100 tys. mieszkańców - w 47,2%, a mieszkańcy miast powyżej 100 tys. - w 42,9%. Najlepiej poinformowani okazali się informatorzy w wieku 25-34 lat. Wykształcenie raz jeszcze okazało się skorelowane z wiedzą polityczną. W sumie powiedzieć więc można, że badanie to, aczkolwiek nie wniosło nowych elementów do uzyskanej poprzednio wiedzy o czynnikach demograficzno-socjologicznych wpływających na poinformowanie o polityce, nie zakwestionowało również sformułowanych wyżej wniosków.

Czy jednak wiedza o polityce zależy tylko od obiektywnych cech demograficznych i socjologicznych respondenta? Rozważmy ten problem obecnie.

3. Wiedza a percepcja własnej roli w systemie politycznym

W badaniu przeprowadzonym w 1975 roku postawiliśmy pytanie, którego zadaniem było zmierzenie stopnia, w jakim informator czuje się politycznie kompetentny, zdolny zrozumieć to, co się dzieje w polityce. Konstrukcja pytania sugerowała jednak, że interesuje nas opinia informatora o właściwościach życia politycznego, a nie tylko o jego własnych możliwościach politycznych. Pytanie to brzmiało: "Czy może Pan/i/ zgodzić się z poglądami: Czasami polityka i system rządzenia wydają się tak skomplikowane, że człowiek taki jak ja nie może zrozumieć o co w gruncie rzeczy chodzi". Na tak sformułowane pytanie 70% osób odpowiedziało twierdząco /zdecydowanie zgadzam się - zgadzam się/, 24% niezupełnie zgadzało się z tym poglądem, a tylko 4,5% zaprzeczyło. Dominuje zatem brak poczucia kompetencji w kwestiach politycznych.

Kobiety 76,8%/ częściej niż mężczyźni /67,1%/ skłonne są podzielać pogląd, iż trudno zorientować się o co chodzi w polityce. Podobne stanowisko częściej zajmują osoby starsze niż młodsze. Odsetki nieakceptujących są relatywnie najwyższe wśród informatorów w wieku 25-29 lat /9,2%/ i w kategorii najmłodszych respondentów, liczących 16-19 lat /9,3%/, a następnie wśród mających 20-24 lata /5,5%/; gwałtownie spadają w wyższych

grupach wieku /wahając się od poniżej 2% do niewiele ponad 3%/, by znowu nieznacznie wzrosnąć w grupie najstarszych osób /do ok. 4%/. Uzyskany rozkład odpowiedzi potwierdzałby niejednokrotnie obserwowane różnice międzypokoleniowe w Polsce⁴: charakterystyczną dla osób w wieku 30-60 lat stosunkowo silną orientację mikrospołeczną, połączoną z niechęcią do angażowania się w sprawy ogółu oraz relatywnie większą orientację społeczną⁵ pokolenia najstarszego /powyżej 60 lat/, ze względu na tradycje i specyficzną historię tej generacji.

Akceptacja poglądu dotyczącego organicznych możliwości rozumienia polityki jest wyraźnie skorelowana z poziomem wykształcenia: im niższe wykształcenie tym większy odsetek akceptujących i - odwrotnie - im wyższy poziom wykształcenia tym częściej pogląd ten jest kategorycznie odrzucany. Ze względu na istotność różnic dzielących poszczególne grupy można wyróżnić trzy podstawowe kategorie: osoby z niepełną i pełną szkołą podstawową, informatorzy mający wykształcenie zasadnicze zawodowe i średnie, respondenci mający ukończone i nieukończone studia wyższe. Wśród osób z niepełną szkołą podstawową odsetek zdecydowanie zgadzających się i zgadzających się wynosi 85,4%, podczas gdy wśród osób, które studiowały - 53,3%. Odsetki odrzucających ten pogląd odpowiednio wynoszą: 1,3% i 13,3%.

Rozkład odpowiedzi ujęty w relacji do przynależności społeczno-zawodowej respondentów pokazał, iż poglądy rolników i robotników niewykwalifikowanych są bardzo zbliżone; poziom akceptacji stanowiska, iż trudno zrozumieć politykę jest w tych

grupach nieporównanie wyższy niż w innych /sięga 80%/.
Najniższy - zgodnie z poprzednio relacjonowanym rozkładem
odpowiedzi, ujętych według wykształcenia - wśród pracowników
umysłowych z wyższym wykształceniem /42,5%/.

Analizując rolę czynnika ekologicznego stosunkowo naj-
większe różnice w stopniu akceptacji znaleziono pomiędzy wsią
i miastem /bez względu na jego wielkość/. Miasta największe
- powyżej 100 tysięcy mieszkańców - wyróżniały się nieznacznie
wyższym procentem nie zgadzających się /8% w porównaniu z nie-
całymi 6% w najmniejszych ośrodkach miejskich i 1,8% na wsi/.

Osoby należące do organizacji politycznych i polityczno-
-społecznych częściej odrzucały pogląd o ograniczonych możli-
wościach rozumienia polityki niż niezrzeszone. Najwyższe odset-
ki zaprzeczających znajdują się wśród członków organizacji
młodzieżowych /12,8%/, PZPR /8,7%/ oraz ZSL i SD /9,5%/. Brak
natomiast różnic /nie przekraczają 1%/ pomiędzy członkami
organizacji społecznych /ZBOWiD, związki zawodowe i inne/ a
nie należącymi do żadnych organizacji. Stosunkowo najniższe
odsetki akceptujących wymieniony pogląd znajdują się wśród
członków organizacji młodzieżowych /ok. 45%/ i należących do
PZPR /ok. 67%/. Informatorzy pełniący funkcje w wymienionych
organizacjach częściej nie zgadzają się z nim niż pozostali
respondenci.

Zgodnie z przewidywaniami istnieje zależność pomiędzy
poczuciem własnej kompetencji a poziomem wiedzy politycznej
i to w przypadkach wszystkich skal. Osoby, podzielające prako-
nania, iż trudno zrozumieć politykę, cechuje znacznie niższy

poziom wiedzy politycznej niż odrzucające ten pogląd. /Tabela 8/. Zależność ta rysuje się bardzo wyraźnie w kategorii wszystkich odpowiedzi poprawnych /bądź znacznej ich liczby/; w grupie osób zdecydowanie odrzucających ten pogląd, odsetek poprawnych odpowiedzi jest trzy lub więcej razy wyższy /np. 8-krotnie wyższy w przypadku znajomości polityków - skala I/ niż wśród zgadzających się z nim. Zależność odwrotna - pomiędzy odsetkiem osób, które nie dały ani jednej dobrej odpowiedzi, a akceptacją tego poglądu jest słabsza.

Różnice poziomu posiadanej wiedzy politycznej ujętej w stosunku do poczucia własnej kompetencji ilustrują dobrze rozkłady odsetków uzyskane dla skal syntetycznych. Porównanie odsetków w górnych ćwiartkach /wysoki stopień poinformowania/ skali B i C pokazało, iż wśród osób zdecydowanie zgadzających się z opinią, iż trudno zrozumieć politykę, znajduje się w tej kategorii tylko 17,5% informatorów /jeśli chodzi o skalę poinformowania w kwestiach międzynarodowych/ i 8,25% /w przypadku skali mierzącej poziom wiedzy w sprawach polskich/, gdy natomiast odpowiednie odsetki wśród zdecydowanie odrzucających pogląd o własnej niekompetencji wyniosły 61,5% i 38,5%.

Wyniki badań wskazują, iż percepcja własnej roli w polityce należy do czynników najbardziej różnicujących poziom wiedzy politycznej obok wykształcenia i miejsca zamieszkania. Należy sobie zdać sprawę, iż przekonanie o własnej kompetencji /lub jej braku/ w zakresie polityki jest elementem kultury politycznej, której rozwój biegł różnymi drogami w przypadku poszczególnych klas społecznych. Nie darmo Józef Chałasiński,

mówił o jej rzeczywistym wyjściu poza granice społeczności lokalnych i przyswojeniu sobie narodowej perspektywy dopiero po II wojnie światowej⁶. Nie ulega też wątpliwości, iż aktywne uczestnictwo w kreowaniu polityki było w Polsce przez długi okres czasu domeną szlachty, a później ziemiaństwa i wykształconych przedstawicieli inteligencji. Dlatego wskazywane - przy charakteryzowaniu roli poszczególnych zmiennych niezależnych - "progi" dzielące badaną populację wskazują na istnienie dawniej ukształtowanych elementów kultury politycznej wśród członków społeczeństwa polskiego. Niemniej poszukiwanie wyjaśnienia zróżnicowanego poziomu wiedzy oraz stopnia przekonania o własnej kompetencji jedynie w przeszłości wydaje się nie-słuszne. Można bowiem zastanawiać się, czy poziom wiedzy politycznej badanej populacji odbiega od stopnia poinformowania obywateli innych krajów, o odmiennej historii. Z braku odpowiednich danych dla krajów socjalistycznych musimy ograniczyć się do porównania uzyskanych rezultatów z wynikami badań przeprowadzonych w krajach kapitalistycznych, zdając sobie sprawę z odmienności ich systemów politycznych, instytucji itp.

Rezultaty badań nad społeczeństwem amerykańskim - pokazały, iż przekonanie o własnej kompetencji w kwestiach politycznych jest tam również silnie dodatnio skorelowane między innymi z takimi czynnikami jak zawód i wykształcenie, a także - słabiej - z płcią⁷. Podobnie, jak w polskich badaniach, poziom wykształcenia szczególnie mocno wpływa na poziom posiadanej wiedzy politycznej. Kobiety, analogicznie jak w Polsce, są zwykle gorzej poinformowane niż mężczyźni⁸.

Stwierdzana zależność poziomu wiedzy i poczucia kompetencji w sferze politycznej od wykształcenia jako jednego z głównych czynników je różnicujących pozwala przypuszczać, iż wyrównanie poziomu edukacji, które jest wysuwane jako jedno z najważniejszych zadań na najbliższe lata, spowoduje zasadnicze zmiany w stopniu zaangażowania w sferze politycznej. Zarazem jednak nasuwają się w świetle przedstawionej analizy inne jeszcze wnioski. Droga do podniesienia zainteresowania polityką i wiedzy o niej wiedzie m.in. przez takie doskonalenie stylu polityki, sposobu funkcjonowania instytucji politycznych i informowania o ich pracy, by rosło poczucie obywateli, iż w sprawach politycznych potrafią się orientować. Zarazem zaś podnoszenie wiedzy politycznej wpływać winno na wzrost subiektywnego poczucia kompetencji politycznej, a tym samym sprzyjać pogłębianiu aktywności obywateli w systemie demokracji socjalistycznej.

Przypisy

- ¹ Por. np. G.Almond i S.Verba, The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton University Press 1963; G.Almond i G.Bingham Powell, Comparative Politics: A Developmental Approach, Little, Brown and Co.; Boston 1966; szerzej zagadnienie to jest omówione w rozdziale poświęconym problematyce kultury politycznej w pracy J.Wiatra, Socjologia stosunków politycznych /PWN, w druku/.
- ² M.Kęsy i J.Wiatr, "Wiedza obywatelska mieszkańców małych miast" w pracy zbiorowej pod red. B.Suchodolskiego, Upowszechnienie nauki, Ossolineum, Warszawa 1971.
- ³ Badania nasze opracowane zostały w ramach międzynarodowego problemu badań podstawowych III.2 - "Systemy wartości i wzory konsumpcji społeczeństwa polskiego" jako ogniwo w realizacji tematu poświęconego zbadaniu systemów wartości działaczy politycznych i ludności oraz wpływu tych wartości na działania zmierzające do zaspakajania potrzeb zbiorowych. W przygotowaniu materiałów statystycznych uczestniczyły mgr Aleksandra Nowacka, której składamy tą drogą podziękowanie.
- ⁴ Np. A.Jasińska, R.Siemieńska, Wzory osobowe a powieść radiowa, OBOPiS przy PRiTV, Warszawa 1975.
- ⁵ B.Suchodolski, Edukacja narodowa 1918-1968, Wiedza Powszechna, Warszawa 1970, s.17-18.
- ⁶ J.Chałasiński, Kultura i naród, Książka i Wiedza, Warszawa 1968, s.550.

⁷ Np. Angus Campbell, "Political Efficacy" /w:/ Voter Decides, Row Peterson, Evanston, Illinois 1954.

⁸ Np. Robinson, Public Information about World Affairs, Ann Arbor: Survey Research Center 1967; Lloyd A. Free and Hadley Cantril - The Political Beliefs of Americans. A Study of Public Opinion, Simon and Schuster, New York 1968, s.61.

Tabela 1

Poziom wiedzy politycznej /ujęty wg płci/

Skale poziomu wiedzy politycznej				Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
Nr	Nazwa	min.	max.	średnia ⁺	średnia ⁺	średnia ⁺
I	Wiedza o politykach	0	14	7,42	8,55	6,42
II	Znajomość organizacji	0	8	5,11	5,73	4,52
III	Zakres uprawnień	0	8	2,75	2,97	2,53
IV	Geografia polityczna	4	1	2,33	2,08	2,55
V	Dostęp do broni atomowej	5	1	3,14	3,05	3,23

A	Wiedza o kwestiach polskich i międzynarodowych	0	36	15,26	17,92	12,96
B	Znajomość polityki polskiej	0	20	9,31	10,76	8,06
C	Znajomość polityki międzynarodowej	0	16	7,13	8,45	5,94

+ średni poziom poinformowania

Poziom wiedzy politycznej / ujęty wg wieku /
/ opis skal, minimum i maksimum w tabeli 1 /

Tabela 2

Skala	Ogółem	według grup wieku							
		16-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60 i więcej
I	7,42	7,48	8,27	7,93	8,83	7,86	7,30	7,39	5,92
II	5,11	5,34	5,71	5,84	5,75	5,44	5,25	4,70	4,65
III	2,75	2,53	2,70	3,10	3,27	3,04	2,80	2,71	2,28
IV	2,33	1,84	1,82	1,96	2,08	2,23	2,33	2,57	3,01
V	3,14	3,23	3,26	3,29	3,17	3,19	3,10	3,01	3,01
A.	15,26	15,73	17,32	17,54	18,33	16,73	15,57	14,57	10,86
B.	9,31	8,82	10,29	10,87	11,19	10,26	9,76	8,78	6,90
C.	7,13	7,83	8,19	7,69	8,60	7,55	6,99	6,99	6,95

52

Tabela 3

Poziom wiedzy politycznej /ujęty wg wykształcenia/
/opis skal, minimum i maksimum w tabeli 1/

Skala	Ogółem	wykształcenie				
		niepełne podstawowe	podstawowe	niepełne średnie, zas.zaw.	średnie	niepełne wyższe i wyższe
I	7,42	4,76	6,60	8,55	9,34	10,93
II	5,11	3,14	4,47	5,64	6,47	7,57
III	2,75	1,87	2,46	2,91	3,37	4,28
IV	2,33	3,29	2,56	1,95	1,53	1,22
V	3,14	3,19	3,13	3,16	3,19	2,88
A.	15,26	8,32	13,35	17,96	20,42	24,82
B.	9,31	5,66	8,29	10,56	12,17	14,71
C.	7,13	4,06	6,02	8,24	9,36	11,46

Poziom wiedzy politycznej / ujęty wg przynależności społecznej /
/ opis skal, minimum i maksimum w tabeli 1 /

Tabela 4

Skala	Ogółem	rolnicy	robotnicy nie- kwalifikowani	robotnicy wy- kwalifikowani	prac. umysłowi bez wyższego wykształcenia	prac. umysłowi z wyższymi wykształceniem	inne
I	7,42	5,90	5,51	7,41	9,46	10,72	8,54
II	5,11	4,09	3,81	4,93	6,47	7,46	6,59
III	2,75	2,23	2,11	2,70	3,28	4,28	3,29
A.	15,26	11,68	10,45	15,16	20,31	24,19	19,36
B.	9,31	7,43	6,61	9,22	12,07	13,97	12,69
C.	7,13	5,52	4,93	6,89	9,28	11,59	9,09

Tabela 5

Poziom wiedzy politycznej /ujęty wg miejsca zamieszkania/
/opis skal, minimum i maksimum w tabeli 1/

Skala	Ogółem	wieś	miasto do 20 tys. mieszkańców	miasto 20-100 tys. mieszkańców	miasto ponad 100 tys. mieszkańców
I	7,42	6,67	7,66	7,95	8,34
II	5,11	4,60	5,28	5,61	5,61
III	2,75	2,44	2,88	2,88	3,14
IV	2,33	2,56	2,43	2,07	2,02
V	3,14	3,14	3,16	3,25	3,07
A.	15,26	13,37	15,24	16,94	17,81
B.	9,31	8,34	9,08	10,35	10,60
C.	7,13	6,27	7,27	7,63	8,28

Tabela 6

Poziom wiedzy politycznej /ujęty wg przynależności organizacyjnej - opis skal, minimum i maksimum w tab.1/

Skala	Ogółem	PZPR	ZSL/SD	Organ. młodz.	ZBoWiD i inne organ.	Tylko związki zawodowe	Nie należę nigdzie
I	7,42	9,72	8,90	8,76	9,40	8,56	6,68
II	5,11	6,47	6,34	6,23	5,95	6,14	4,55
III	2,75	3,47	3,04	2,85	3,55	3,26	2,50
A.	15,26	21,26	19,19	19,01	19,73	18,54	13,34
B.	9,31	12,69	11,76	11,02	11,79	11,21	8,25
C.	7,13	9,75	8,69	8,98	9,02	8,58	6,25

Tabela 7

Poziom wiedzy politycznej /ujęty wg funkcji w partiach
lub organizacjach - opis skal, minimum i maksimum w tab.1/

Skala	Funkcje w PZPR	Funkcje w ZSL, SD, organ.młodz. ZBOWiD i innych	Nie pełnią funkcji w organizacji lub partii	Nie należą nigdzie
I	9,77	9,52	8,70	6,68
II	7,11	6,33	6,00	4,55
III	3,55	2,97	3,19	2,50
A.	22,66	20,04	18,71	13,34
B.	13,44	11,44	11,27	8,25
C.	10,50	9,79	8,52	6,25

Tabela 8

Poziom wiedzy politycznej / ujęty wg przekonania o własnej kompetencji w sprawach polityki/

SKALE WIEDZY POLITYCZNEJ

Ogółem

"Czasami polityka i system rządzenia wydają się tak skomplikowane, że ożłowiek taki jak ja nie może zrozumieć o co w gruncie rzeczy chodzi"

zdecydowa- zgadzam nie uzupeł- nie zdecydowa-
nie się zgadzam się nie zgadzam nie nie
zgadzam dzam się się zgadzam
zgadzam średnia+ średnia+ średnia+ średnia+

Nr nazwa

min. max. średnia+

	min.	max.	średnia+	zdecydowa- nie się zgadzam	zgadzam się	nie uzupeł- nie zgadzam dzam się	nie zgadzam się	nie zgadzam się	zdecydowa- nie nie zgadzam się
I Wiedza o politykach	0	14	7,42	6,52	7,36	8,22	9,53	9,38	9,38
II Znajomość organizacji	0	8	5,11	4,69	4,90	5,63	6,34	6,46	6,46
III Zakres uprawnień	0	9	2,75	2,57	2,66	2,97	3,30	4,00	4,00

IV Geografia politycz-
na

	4	1	2,33	2,62	2,38	2,01	1,82	1,61	1,61
--	---	---	------	------	------	------	------	------	------

V Dostęp do broni
atomowej

	5	1	3,14	3,19	3,23	3,03	2,65	2,61	2,61
--	---	---	------	------	------	------	------	------	------

A. Wiedza o kwestiach
polskich i między-
narodowych

	0	36	15,26	13,09	15,01	17,44	20,25	21,07	21,07
--	---	----	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

B. Znajomość polityki
polskiej

	0	20	9,31	8,18	9,18	10,43	11,82	12,46	12,46
--	---	----	------	------	------	-------	-------	-------	-------

C. Znajomość polityki
międzynarodowej

	0	16	7,13	6,15	7,02	7,99	9,57	9,61	9,61
--	---	----	------	------	------	------	------	------	------

+ średni poziom poinformowania